

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2018

Romano džaniben

časopis romistických studií | 25. ročník | 1/2018

Obsah

Helena Sadílková Váhy historického poznání	05
---	----

RECENZOVANÁ ČÁST

Lada Viková Adolf Ištván – romský legionář z Bohusoudova: z bádání nad jeho dopisy	19
Milada Závodská Žákovská a studentská léta učitele Antonína Daniela	59
Jiří Smlsal Holokaust Romů v retribučním soudnictví	93

NERECENZOVANÁ ČÁST

Michal Schuster Archivní fond Zemská donucovací pracovna Brno jako zdroj dokumentace romských obětí holokaustu v České republice – nálezová zpráva	123
Stíny, vzpomínky a naděje / Rozhovor se Zdeňkem Danielem st. a Zdeňkem Danielem ml.	141
Antonín Daniel O Romech z Oslavan. Historická práce Antonína Daniela o Romech z jeho rodné obce	167
Michal Schuster Projekt Databáze romských obětí holocaustu v České republice	187
Kristina Dienstbierová O svou minulost bychom se měli zajímat. Zpráva o projektu „Paměť Romů“ společnosti Romea, o. p. s.	193
Helena Sadílková Zpráva o činnosti Pražského fóra pro romské dějiny	197
RECENZE ANOTACE	201

O Romech z Oslavan.

Historická práce Antonína Daniela o Romech z jeho rodné obce

Následující text je ojedinělou výpovědí romského autora o jeho vlastní komunitě a její historii. Jde také o jeden z mála dokumentů zachycujících podobu dnes již neexistující variety romštiny, kterou se mluvílo na jižní Moravě a která byla velmi blízká dodnes mluveným varietám severocentrální romštiny západního Slovenska. Autorem textu včetně jeho romského zápisu je Antonín Daniel. Text vzniknul zkraje prosince 1933 a publikován byl pod názvem „On the Gypsies of Oslavany“ v časopise *Journal of the Gypsy Lore Society* v roce 1944 s úvodem, anglickým překladem a jazykovým glosářem Stuarta E. Manna,* který se s Danielem znal skrze své působení na Masarykově univerzitě v Brně. O osobě Antonína Daniela a jeho spolupráci se Stuartem E. Mannem se můžete více dočíst v článku Milady Závodské v tomto čísle.

Jelikož originální text a jeho anglický překlad jsou dostupné na internetu,** nebylo cílem této edice respektovat plně Danielův zápis z první poloviny minulého století coby literární památku. Zájemce lze odkázat na zmíněnou webovou stránku. Naše redakce posunuje původní zápis romštiny k dnešním standardům zápisu při snaze respektovat doložené, někdy ale spíše jen tušené prvky zaniklé variety romštiny. Redakce tedy nemůže být brána jako věrná dokumentace dnes již neexistujícího dialektu, ačkoli jsme se snažili na základě poznámek původního editora textu a dialektologických poznatků o varietách romštiny blízkých moravské romštině dospět k pravděpodobné podobě variety.

Písmeno <x> zde převádíme na <ch>, slovesnou zápornku píšeme oproti originálu odděleně od slovesa, větná interpunkce odpovídá dnešním pravidlům, uplatňujeme morfologické pravidlo zápisu a nerespektujeme tak ztrátu znělosti hlásek na konci slov (Daniel zapisuje *jagori* „ohníček“, ale *jak* „oheň“, náš zápis užívá <g> v obou tvarech; podobně původní *buter* „více“ ale *bud* „hodně, moc“ sjednocujeme na tvary s písmenem <t>).

* Text včetně faksimile několika stran původního vydání zde otiskujeme s laskavým svolením současného vedení Gypsy Lore Society. Viktoru Elšíkovi a Adamovi Pospíšilovi děkujeme za laskavé svolení s využitím staršího needitovaného přepisu romského originálu textu, zpracovaného Adamem Pospíšilem v rámci dílčí spolupráce na budování korpusu romských textů k dialektologické dokumentaci. Viktoru Elšíkovi a Michaelu Beníškovi děkujeme za užitečné podněty k současné redakci Danielovy romštiny. Za zprostředkování fotografií a komentářů k nim děkujeme Miladě Závodské.

** Daniel, A., Mann, S. E. 1944. On the Gypsies of Oslavany: A record of his own people. *Journal of the Gypsy Lore Society* 23 (3-4): 71-91. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=inu.30000105045391&view=1up&seq=107> [cit. 2018-09-22].

Podle poznámek původního editora Danielova textu Stuarta E. Manna vymizela z Danielovy řeči distinkce mezi hláskami /č/ a /čh/, což respektuje také samotný Danielův zápis i zápis užitý v této edici. V mluvě Antonína Daniela se ale dle Stuarta Manna běžně objevovala distinkce mezi dalšími aspirovanými a neaspirovanými hláskami /p/ x /ph/, /k/ x /kh/, /t/ x /th/. V textu ovšem Daniel tyto aspiráty (/ph/, /kh/, /th/) nezapisoval. V této edici je na relevantních místech dovozujeme. V mluvě oslavanských Romů se dle Manna běžně objevovala hláska /ř/ a objevovala se i v Danielových textech, kde například nahrazovala konzistentně hláskovou skupinu /rš/ (*murš* > *muř* „muž“, *berš* > *beř* „rok“). Tento jev na základě svědectví editora a konzistentnosti autora rovněž ponecháváme.

Danielův text vychází z pravidel zápisu češtiny a písmeno <i> využívá k měkčení předcházejících souhlásek (v dnešním zápisu romštiny se měkčí přímo na souhlásce). Autor v tom ale není zcela konzistentní a některé tvary, které by vznikly automatickým převodem původního zápisu na dnešní, se jeví jako velmi nepravděpodobné (historicky zapsané *dikel* by se mělo číst [ďikel] resp. [ďikhel], pravděpodobná je ale výslovnost [dykhel] a současný zápis *dikhel* „vidět“). V těchto několika sporných případech rovněž dovozujeme pravděpodobnější varianty slov.

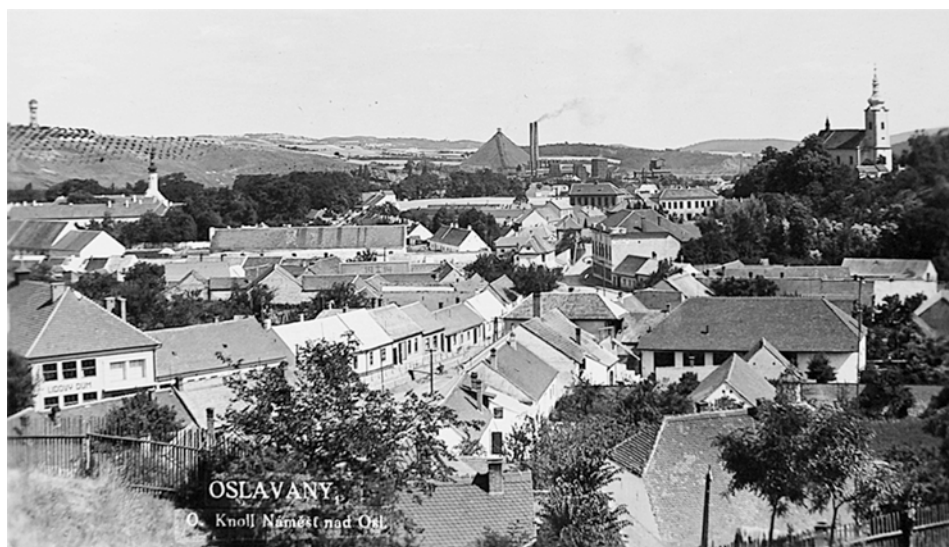
Za redakci RDž Pavel Kubaník

[Čindo andro prosincos, eñato d'ives, jekh t'isicos, eña šel trianda he trín.]

Kana džas Oslavanatar ke Letkovica, dikhas pre čáci strana tikno údoličkos, kaj pes duje stranenca rozprostírinen tikne kherore vaj kaštune verda. Dohromadi savore éhi biš héli. Éhi odova o Rom. Savore šaj éhi jekh šel he jepaš. Kathar jon avle? Ko len adarde andas? Ňiko našci vakerel, kathar avle, har has džide, he čak dúj brehi te šaj vakerenas jon, šaj phenenas, so pes akostar d'ejinelas. Jon šaj vakerenas, kecivár džalas o rat ada Romengro, kecivár éhas savore jekhetane he rađinenas pes, karde te džal te čórel.

Éhi adaj jekh šel he jepaš manuša, so na džánen inke adađives, har o svetos vipádinel – éhi ada manuša adese, so éhi džide d'ives d'ivesestar, pal ničoste pes na starinen he éhi paš odova spokojena he šťastná. Bár éhi džide andro gav, kaj šaj phenas éhi o gádže dóst chitrá, jon éhi, kana pe lende dikhas, džide but but pal o gádže. Šaj jon vaš odova? Ko éhi víno, hoj jepaš šel procenta na džánen te ginel he te činel? Pre akada otázka na del odpovjeda adađivesesko svetos...

Soske o gádže pe lende avka phujes dikhenas? So pak jon na has manuša har jon? Šaj amenge dahas but he but otázky, soske jon éhi avka pále pal o gádže. Vráťinas amen feder ale duje šel beřendar pále he dikhas, so pes akostar lenca d'ejinelas. Éhi amenge známo, hoj avle andral e Předno India. Akostar pes but

Město Oslavany okolo roku 1935. Dominantou je kostel Sv. Mikuláše na návrší. V údolí řeky Oslavy je vidět věž kaple bývalého cisterciáckého kláštera a pozdějšího zámku, jehož poslední majitelé byli Gomperzové (do 1939) | Ze sbírek Rosicko-Oslavanského spolku

[Sepsáno devátého prosince roku tisíc devět set třicet tři.]

Když se vydáme z Oslavan směrem na Letkovice, uvidíme po pravé straně malé údolíčko, ve kterém jsou po obou jeho stranách rozprostřeny malé domečky a dřevěné maringotky. Dohromady je to dvacet obydlí. Jsou to Romové. Může jich zde žít zhruba sto padesát. Odkud přišli? Kdo je sem přivedl? Nikdo již dnes nemůže říct, odkud se tady vzali, jak žili, a kdyby jen ty dva svahy mohly promluvit, mohly by snad ony vypovědět, co se dělo kdysi. Ony by mohly mluvit o tom, kolikrát tekla krev těchto Romů, kolikrát se všichni sešli a radili se, kam jít krást.

Žije zde sto padesát lidí, kteří ještě dnes nevědí, jak vypadá svět – jsou to tací lidé, kteří žijí ze dne na den, o nic se nestarají, jsou s tím takto spokojeni a jsou šťastní. Ačkoli žijí ve vesnici, kde jsou, zdá se, Neromové velmi moudří, Romové, lze-li to posoudit, za nimi velmi zaostávají. Mohou tedy místní Romové za to, jak žijí? Kdo nese vinu za to, že padesát procent z nich neumí číst a psát? Na tuto otázku dnešní svět nedává odpověď...

Proč o nich Neromové smýšleli tolik ve zlém? Nebyli to snad stejní lidé jako oni? Mohli bychom si položit mnoho a mnoho dalších otázek, například proč jsou Romové za Neromy tolik pozadu. Vraťme se ale raději dvě stě let nazpět a podívejme se, co se s nimi od té doby dělo. Je nám

stihinenas ko západos. Najbuter andre Maďarska. Inke adaďives odoj šaj aven but Roma, ale odoj éhi džide skoro ďivokones. K'amende avle tahat odothar he najbuter pes ikerde pre Slovenska he čím dál buter ko zapados éhi čuleder he čuleder. Amen džánas, hoj Košicu éhi adeci, hoj vaš lenge mosi kerde mek lengri škola. Zkrátka éhi roztrúšená pal savori republika.

Akakanak amenge phenas oda Romendar, so lendar pocházinav mek me.

Éhas odova andro beř jekh tisícicos ochto šel trianda he pandž, kana jekh maďarsko šlechticis éhas pozvano pre slavnosťa Vídnú e hrabjetostar, havo bučolas Komperz. Oda maďarskoneha šlechticiha phírenas but Rom – jov len dikhelas but rádo he kór adesonen, so džánenas te hrajinen pro husli. Kana avlas pre slavnosťa ada Romenca, zalíbinde pes taki varehavá džene e Komperciske. Kana avelas khére, lilas len peha andro zámkos Oslavanu, h'odova čak jekha roďina. Romes leske bučolas Tomáš Šarközy, lake bučolas Viktoria, he lengra čake Lenora.

Éhas lenge láčes ke leste, hoj len diňa šukár biti, ale jon odoj but n'áče he dávinenas přednosťa a prírodake. Poprosinde ada rajes, hoj te lenge varekaj t'avel. Kana jov len dikhelas rádo, viplňindas lengro kamlišágos. Géle peske ko páňi nadúr e vešestar. Sako ďives avlas pa'lende. O raj anlas lenge o cháben, ačelas lenca odoj báři chvílka. Dikhelas, har peske thoven e jag he har pašal khelen, gilaven; najbuter pes leske líbinelas jekh čávo, so hrajinelas pro cimbálos. Éhas leske eňa beř, ale šukáres džánlas te bašavel, pobavinlas savora dvorana, havi avlas dicki oda rajeha te šunel ada čas. Varekana les lelas peha andro báre fóri.

Vaš ňicoske jon pes na starinenas; ňic na kerenas ta éhas lenge but láčes.

Har už sigeder phendom, bučolas e romeske T. Šarközy h'a romňake Viktoria. Kana jon éhas úle, ňiko na džánlas, hoj jon na džánenas te ginel aňi te činel. Jon pen akostar na phírenas te bolel, hoj te len na chuden o sasi vaš o čóra. Éhas but podžrelá he daranas pales, kaj te na peren andre. Ta jon varehave tahat na has bolde. Kana pes o raja lendar phučenas, kathar avle, phenenas: dúral – dúral andral o báre veša, kathar o páňi, pal e phuv, kaj ňic na bárol, éhi odova but dúr. Éhi odija but Roma; o gádže len avri maraven, ta odoleske aucen [?]¹ odothar leťindamas (*snad Přední Indie*)².

Kana peske o Kompercis pozvajinlas e cízone rajen andro peskro zámkos, bičavlas dicki vaš savore Rom. Anenas peha peskre čávoren. Akada čávore éhas lenge phandle pro dume – špinavá. Pales peha lenas savore inštrumenta, so has andro hélos. Avka džanas andro prúvodos ke leste. Napřed pozdravinenas: „Láčo ďives“ (*Dobrý den*), pales bašavenas, pales gilavenas. O raj lenge phenelas, kaj peske te keren jagori. Až has e jag kerďi, bešenas pašal. Anenas lenge te chal. Chanas, pijenas, bašavenas, khelenas, gilavenas. Mek o tikne čávore pijenas naráz e bárenca.

1 Znak pro nejasné místo původního zápisu [?] pochází z původní edice.

2 Vsuvky v češtině jsou součástí originálu. Zde značíme kurzivou.

známo, že přišli z Přední Indie. Od té doby se hodně přesunovali na západ. Nejvíce do Maďarska. Ještě dnes tam může být hodně Romů, ale žijí tam téměř jako divoši. K nám dorazili patrně z Maďarska, nejvíce se jich usídlilo na Slovensku a směrem k západu jich nacházíme méně a méně. Víme například, že v Košicích jich je tolik, že pro ně museli udělat i jejich školu. Zkrátka jsou roztroušeni po celé republice.

Nyní si něco povězme o těch Romech, ze kterých pocházím i já.

Psal se rok 1835, když byl jeden maďarský šlechtic pozván na slavnost do Vídně hrabětem, který se jmenoval Komperz. Toho maďarského šlechtice doprovázelo mnoho Romů – velmi si je oblíbil, zvláště pak takové, kteří uměli hrát na housle. Když s těmi Romy na slavnost přišel, zalíbili se někteří z nich i Komperzovi. Když se vracel domů, vzal je s sebou na zámek v Oslavanech, a to sice jednu rodinu. Muž se jmenoval Tomáš Šarközy, žena se jmenovala Viktoria, jejich dcera pak Lenora.

Bylo jim u hraběte dobře, protože jim dal pěkné byty, ale dlouho v nich nesetřvali, dávali přednost přírodě. Poprosili toho pána, aby k nim občas zašel. Protože je měl rád, vyplnil jejich přání. Přesídlili k vodě nedaleko od lesa. Pán k nim každý den chodil. Nosil jim jídlo, posedával s nimi notnou chvíli. Pozoroval, jak si rozdělávají oheň a jak okolo tancují, zpívají; nejvíce se mu líbil jeden chlapec, který hrál na cimbál. Bylo mu devět let, ale uměl tak pěkně hrát, že pobavil všechny dvořany, kteří si vždy přišli s pánem tohoto chlapce poslechnout. Někdy ho bral s sebou do velkých měst.

O nic se nestarali, nic nedělali a bylo jim tedy náramně.

Jak jsem již dříve poznamenal, ten muž se jmenoval T. Šarközy a jeho žena Viktoria. Když se narodili, nikdo kolem ani oni samotní neuměli číst ani psát. Nechodívali tenkrát ani křtít, aby je nechtyli četníci kvůli krádežím. Byli velmi podezřívaví a báli se, aby je nezavřeli. Někteří tedy podle všeho nebyli pokřtěni. Když se jich páni ptali, odkud přišli, odpovídali: zdaleka – z dálky za velkými lesy, od vody, ze země, kde nic neroste, ze země, která je velmi daleko. Žije tam mnoho Romů; gádžové je bijí, a proto nás odtamtud patrně tolik odešlo (snad Přední Indie).

Když si Komperz pozval cizí pány na svůj zámek, poslal vždycky pro všechny Romy. Přivedli s sebou své děti. Měly ty děti přivázané na zádech – špinavé. A taky si s sebou brali všechny nástroje, co jich ve své vesnici měli. A takto šli v průvodu k němu. Nejdříve pozdravili: „*Láčo d'ives*“ (Dobrý den), pak hráli, pak zpívali. Pán jim říkal, aby si rozdělali ohníček. Když oheň

Pales džanas o phurore te kerel pro vas e rajenge. Akadala len vaš odova denas o love... Éhas len odolestar bári radostá. Varehavá džánenas láčes te bašavel h'odoleske len dikhelas savori dvorana but rádo.

Ada Romes a Romňaha éhas už děš he dúj čáve he taki čaja. Lengre méni éhas savorenge svatá. Bolenas len andre zámkoskri khangeri. Bučonas Tomášis, Kača, Honzas, Lojzkus, Jozefos ... he Tereza. Žijinenas porád Oslavanu, ale na přoda samo místos. Trín dživesa éhas pal e Oslavana, pales nadúr e zámkostar he avka pes túlinenas odija h'odija. Bár éhas but pobožná; andre khangeri na phírenas, čak pro „báre svátki“ (*Vánoce*). Kana avnas avri e khangeratar, lelas len o hrabjetos ke peste. Delas len o hábi, strevíci he savoro pre lengri obživa. Soske pes vaš lenge avka starinelas, soske len avka dikhelas rádo, odova korkoro na džánav. Kana éhas maškar o zďi, na has lenge najfeder. Bár has len savoro te chal; jon kamenas čak porad avri, he bár te avenas bokhále, čak kana éhas k'o páni, k'o veš, andre bári příroda, kaj peske šaj kerenas odova, so jon korkore kamenas. He odoleske éhas avka saste har máče.

O phuro Kompercis éhas cholamen – soske, odova dikhaha hned... Les has jekh čávo, he akada čávo pes zamilindas andre jekh čaj, bučolas lake Tereza. Éhas joj šukár čaj. Éhas barederakra postavakri, úci, káli, lakre bal éhas kále he aži pre phuv visinenas, lakre jakha har drakha, lakre čuča har kuča, lakre dand pes čak blískinenas. Džánlas but láčes te hrajinel pro cimbálos. Ada čaj najbuter he najfeder korkori phírelas andro zámkos te hrajinel e terne rajeske. Viňikinlas preko savore čaja peskre šukáribnaha he odoleske amen na džívinas, hoj pes andre late dikhlas o ternóro. Jekhvár la pozvajindas andre peskri besídka ka raťate. Odoj leske hrajinelas, gilavlas, har najfeder džánlas. Až la maťárdas, čumidelas les avri he jov pes na bráňinlas, nem vaš odova la andas adarde e maťárdes...

Ale andr'akada čaj éhas taki diliňárdo jekh terno Romóro, bučolas leske Frantas. Jov kana adava dikhlas, kamlas les avri te maravel, ale joj andr'odova zabráňindas. O ternóro raj na kamlas, kaj odova vareko te džánel, he odoleske diňas les but grajcara he la taki, hoj te odova ňikasko na phenen.

Jon odá ňikasko na phende, ale kinde peske grastes he verda he géle prič. Éhas dúj beř prič he ňiko lendar na džánlas, čak o terno raj, he dicki sako čhon lenge bičavelas o love.

Ale varehar pes odova dovjedňindas o phuro raj. Éhas les bári choli pre peskro čávo he kamlas les avri te trádel. Ale přece pes kerde jekhetáne... Akostar péle prvná košibena maškar o Rom. Márenas pes but; nekerá éhas našade. Varehavá éhas bešte, he akada zpúsoboha pestar géle prič.

Ačle adaj čak dúj roďini. Jekh bučolas Štěpanos he leskri romňi Fróna, aver Pepinas, Majda.

Ta akada manuša peskre héli thode avreter he odova andre Verpachos (*ulice v Oslavanech tenkrátě neobydlená; středem této ulice teče potok – po jedné straně je veš*). Akadaj lenge éhas najfeder.

rozdělali, seděli okolo. Přinesli jim jídlo. Jedli, pili, hráli, tancovali, zpívali. I malé děti popíjely spolu s dospělými.

Poté šli staří věštit pánům z ruky. Ti jim za to platili... Mívali z toho ohromnou radost. Někteří z Romů byli výborní muzikanti a díky tomu je choval v oblíbené celý dvůr.

Ten muž a žena měli už dvanáct synů a také dcer. Všichni měli jména podle svatých. Pokřtili je v zámeckém kostele. Jmenovali se Tomáš, Káča, Honza, Lojza, Josef a Tereza. Žili pořád v Oslavanech, ale ne na tom samém místě. Tři dny byli za Oslavanami, pak zase nedaleko od zámku, a tak se toulali sem a tam. Ačkoli byli pobožní, do kostela nechodili, jen na Vánoce. Sotva vyšli z kostela, bral je hrabě k sobě. Dával jim oblečení, boty a vše pro jejich obživu. Proč se o ně tak staral, proč je měl tak rád, to sám nevím. Když prodlévali mezi zdmi, nebylo jim nejlépe. Ačkoli měli dostatek jídla, chtěli být pořád jenom venku, i kdyby měli zůstat o hladu, jen aby byli blízko vody a lesa, v lůně přírody, kde si mohli dělat, co sami chtěli. Díky tomu byli také zdraví jako rybky.

Starý Komperz se zlobil – proč, to hned uvidíme... Měl jednoho syna a tento syn se zamiloval do jedné dívky, jmenovala se Tereza. Byla to krásná dívka. Byla vyšší postavy, vysoká, tmavá, její vlasy byly černé a splývaly až k zemi, oči měla jako uhlíky, ňadra jako hrozny, její zuby se jen blýskaly. Uměla hrát skvěle na cimbál. Tato dívka chodila do zámku nejčastěji a nejraději sama, aby tam hrála mladému pánovi. Jednou ji k večeru pozval na svou besídku. Hrála mu tam a zpívala, jak nejlépe dovedla. Opil ji, ona jej zahrnula polibky a on se nikterak nebránil, vždyť pouze z toho důvodu ji sem přivedl a naléval jí...

Ale do stejné dívky byl zblázněný i jeden mladý romský kluk, jmenoval se Franta. Když to uviděl, chtěl mladého pána utlouct, ale dívka tomu zabránila. Ten mladý pán nechtěl, aby se o tom někdo dozvěděl, dal proto jak chlapci, tak i dívce spoustu krejcarů, aby to nikomu nevyzradili.

Neřekli to nikomu, koupili si koně a vozy a odjeli pryč. Byli pryč dva roky a nikdo o nich neměl tušení, jen ten mladý pán, který jim vždy každý měsíc posílal peníze.

Ale nějak se to dozvěděl starý pán. Měl na svého syna velký vztek a chtěl ho vyhnat. Ale přece se zase udobřili... Tehdy se mezi Romy objevily první spory. Došlo na bitky, někteří bili zabiti. Někteří zde již usazení Romové z této příčiny odešli.

Zůstaly zde pouze dvě rodiny. Jeden se jmenoval Štěpán a jeho žena Fróna, další Pepin a Majda.

Někteří lidé se odstěhovali i Na Verpach (ulice v Oslavanech, tenkrát neobydlená; středem této ulice teče potok – po jedné straně je les). Zde jim bylo nejlépe.

Náne Romeske feder než andre vešeste, kaj pre lende ņiko na dikhel. Kana vareso čórenas, džanas bár trebas ráti andro veš, hoj te pe lende na peren o sasi. O čávoro dikhel dicki avri, jon sig kerenas e jag andri peskri cerha. Éhas odova zoraleder fotos, trine kaštenca márdó andre phuv. Maškaral éhas chev he trínožka sastruŋi. Téle ehas lancos phandlo upre, éhas phandli múri vaj kahŋi vaj odova, so peske čórenas. Téle kernas e jag, akada mas peske pekenas. Sig chanas, har has odova lenge chálo, hned džanas avreter, avka pes tulinenas angal savoro krajos pal savori Morava.

Varekana len o sasi chudenas, phandenias len he džanas andro stariben. Na has lenge odova zazlí, hoj jon avka čórenas. Na has len ņic te chal, éhas len bari bokh, ta so te kerdahas. ņiko len ņic na delas, jon éhas nucena varekaj vareso te lel. Lenge éhas odova jekh, kaskro odova éhas, čak kana čórenas he ņiko len na chudelas. Ale na kernas báre čóra, čak dicki odova he adesi, havonaha zaženinas peskri bokh. Te kerel len ņiko na kamlas te lel, hoj o gádže lendar daranas; bár len te lilahas, jon bi na kerdahas, hoj na has zviklá, he kaj peske muknahas te porúčinel, odova jon na rádo dikhen.

Jon milinen ņic te kerel láčes, hoj te lenge te avel, te phírel e svetoha te bašavel peske, adava éhas hlavno znakov Romeskro. Avka pes túlinenas savore dohromadi. Adeso éhas lengro životos. E najpuranederes mosi savore poslúčinenas, jov éhas sakoneske pre rada; ņiko na kamlas bi leske varekaj te džal pre čóri, hoj jov mosi džánlas savoro najfeder te kerel. Pa'leste éhas leskro najpuránder čávo. Džidíšágos but jednoducho he darašutna.

Merenias – merenias Rom, merenias o raja. Už pes na džánenas. Jekhvár avle zas Oslavanu he usaďinde pes odoj, kaj sam amen adaďives. Žádno záznamos.

Adaďives náne o Rom adese diline, har éhas akostar. Až andre válka jon na tromanas te phírel andre škola, hoj lendar o raklóre daranas; akostar pe lende dikhenas, har pre varehavone tiknederende. Éhi odova taki čáčo, hoj jon sigeder phírenas čínkerde; na morenias pes, na chanenias pes, ta hoj lendar džalas dár. Kana pales péle andre škola, márenias pes e raklórenca, varekana pes denas mek andro učitelis – éhas odova národos ďivoko. Andre škola phírenas narádo, mosi vaš lenge sako ďives avelas o policajtos he savoren dohromadi lidžalas andre. Har has len bokh, letinenias avri he e učiteliske ņic na phenenias. Kherál letinenias ke peskre známá, hoj te čak na phíren andre škola. Adaďives už odova bavinen, he závidinen odolenge, so džánen te ginel he te činel. Adese sigeder taki savore na has. Éhas maškar lende manuša láče. Peskre čávoren bičavnas andre škola he kana na kamnias, maravenias len avri. Ale adese manuša éhas but čulo. Najbuter bičavenias peskre čávoren te mangel he te čórel. Éhas odova džidíšágos but phuj vaš'da čávore. Jon mosi te džanas, te na kamnias. He taki te na gélahas, čivenias len avri, bár jevende, andro jiv. Pales amen ma ďivinas, hoj ada phureder, so éhi maškar amende, na džánen aŋi te ginel aŋi te činel; adala éhi jon, so mosi kernias odova, so lengre dada he daja kamnias.

Není Romům lépe než v lese, kde na ně nikdo nevidí. Když něco kradli, zašli do lesa třeba i v noci, aby je nechytli četníci. (Nějaký) chlapec byl vždy na průzkumu, ostatní rychle rozdělali oheň ve svém stanu. Stan sestával ze silnějšího kusu látky třemi kůly přibitého do země. Uprostřed byla díra a železná trojnožka. Pod tím byl zavěšen řetěz, byl (na něm) zavěšený kohout nebo slepice nebo co si zrovna ukradli. Rozdělali pod trojnožkou oheň a maso si takto upekli. Rychle vše pojedli a jen co měli snědno, ihned odcházeli jinam a takto se potulovali po celém kraji a po celé Moravě.

Někdy je četníci chytli, spoutali je a šli do vězení. Četníci neměli Romům za zlé, že takto kradli. Neměli co jíst, měli velký hlad, co si tedy měli počít? Nikdo jim nic nedal, byli nuceni někde něco vzít. Bylo jim jedno, čím co bylo, jen když to šlo ukrást a nikdo je při tom nechytí. Nekradli ale nic vzácného, vždy jen to a tolik, co jim postačilo, aby zahnali svůj hlad. Na práci je nikdo vzít nechtěl, protože gádžové se jich báli; a i kdyby je byli vzali, oni by nepracovali, protože nebyli zvyklí na to, aby si nechali od někoho poroučet, neměli to rádi.

Nesnažili se dělat nic natolik pořádně, aby z toho něco měli, chodit světem, muzicírovat si, to byl hlavní znak pravého Roma. Takto se toulali všichni dohromady. Takový byl jejich život. Nejstaršího museli všichni poslouchat, každému poradit; nikdo by si bez něj nedovolil jít někam na lup, protože on přeci musel umět všechno zařídit nejlépe. Po něm byl jeho nejstarší syn. Bylo to velmi jednoduché a stejně tak i nebezpečné živobytí.

Umřeli – umřeli Romové, umřeli i páni. Už se navzájem neznali. Jednou přišli (Romové) do Oslavan znovu a usadili se tam, kde jsme my dnes. Žádný záznam (k tomu ale nelze dohledat).

Dnes nejsou Romové takoví prostáčky, jakými byli tehdy. Až do války se neopovažovali navštěvovat školu, neboť se jich bílé děti bály; tehdy se na ně dívaly, jako by byli něco horšího. Je ovšem pravda, že dříve chodili otrhaní; nemyli se, nečesali a šel z nich proto strach. Když potom začínali chodit do školy, prali se s dětmi, někdy se pustili i do učitele – byl to národ divoký. Do školy chodili neradi, musel pro ně každý den dojít policajt a všechny naráz je přivedl. Když je dohnal hlad, vytratil se ven, aniž by učiteli cokoli řekli. Z domova pak běželi zase ke svým kamarádům, jen aby nemuseli do školy. Dnes už je škola baví a závidí těm, kteří umějí číst a psát. Takoví dříve také nebyli všichni. Byli mezi nimi dobří lidé. Své děti posílali do školy, a když nechtěly, řádně jim vyčinili. Ale takových lidí bylo pomálu. Nejčastěji posílali své děti žebrať a krást. Pro děti to bylo těžké živobytí. Musely jít, i kdyby nechtěly. Však také když nešly, vyhodili je ven, třebaže byla zima nebo sníh. Není tedy divu, že starší lidé mezi námi neumějí ani číst ani psát; jsou to ti, kteří museli plnit přání svých rodičů.

Akakanak so sam o terne, mosi phírel sako andre škola. Savore čávore éhi podporována e hábenca andral o zámkos Oslavanatar. Sako kurko vaš odova phíren andre khangeri. Kana aven khére andal'da škola, keren peskre úlohi he ginen peskre phure dadenge he dajenge. Te džaha avka karatáte, ta sako d'ives šunaha, har ada tikne čávore ginen vaš o puráne. Éhi len bári pamñeta he mim'odová adava džánen savore but láces te gilavel he te bašavel. Liane paldilosko vaj karatáte o čáve džan savore avri peskre huslenca. O čaja keren e jag, bešen pašal. O čáve bašaven he o čaja gilaven, pales khelen. Me kecivár avka dikhavas pre ada terne manuša, har éhas veselá – he soske bi n'avnas? E phuren éhi taki radostá pre peskre čávore.

Kana džan a školatar avri, džan maškar o gádže te kerel, ňiko n'ačel khére. Jekhvár hrajinenas mek o đivadlos, he dokonce, éhas odova angal dúj beř, kerde peske o Rom korkore o Romengre hodi. Korkoro man đivinavas, hoj avle adeci gádže, hoj na has o pro kaj te thovel. Éhas odová but šukár. Nangos džanas o terne čáve pro gras, pales džanas e terne čaja taki pro gras. Pales éhas o phure Roma peskre romñenca he éhas avka urde, har phírenas sigeder. Kana pales géle andre krčma, khelenas odoj peskro kheliben: o čardášis. E gádženge pes odova but líbinlas. Kerde peske pr'odova avri but grajcara, he so lenge ačlas, dine pre mñeštanka Oslavanu.

Ada beř kamen te keren, har me šundom, báro cikánsko plesos. Mek akadaleha éhi odova te dikhel, har pes keren upre.

Sas amenge amare najphurederes Romes. Éhas potomkos oda prvnone Romendar, have bučonas pes Šarközi. Akada manuš dikhlas but he but. Éhas leske duvár trianda beř, har leske múlas leskri romñi. Jov korkoro pestar morelas, távelas peske he korkoro pes kerlas andro peskro verda. Éhas báro, zorálo he aňi na vipádinlas har Rom. Kerlas peske avri but grajcara – éhas viučindo kováris. Kana džavas andre leskro verda, dikhavas dicki, har kerelas. Ke búti peske gilavelas.

Oslavanští Romové. Asi třicátá léta 20. století | Ze sbírek Rosicko-Oslavanského spolku)

Davas les grajcarka he varekana leske lidžavas mek te chal. Jov éhas but rádo, kana pa'leste phíravas. Vakerlas mange o paramisi. Vakerlas pal o Rom, har phírnas te čórel e grasten. Korkoro jov čórdas ale děšen. Leskri romñi éhas šukár, lakre bal éhas aži ke phuv, lakre jakha kále éhas bári. Éhas len ochto čávore. O čáve péle andre jag, he o čaja inke éhi pro svetos.

V současnosti musíme my mladí chodit do školy bez výjimky. Všechny děti jsou podporovány ošacením ze zámku z Oslavan. Každý týden pro tyto (šaty) chodí do kostela. Když přijdou domů ze školy, udělají své úkoly a čtou svým starým rodičům. Půjdeme-li k večeru kolem, každíčkový den zaslechneme, jak ty malé děti čtou dospělým. Mají dobrou paměť a mimo to umějí všechny velmi dobře zpívat a hrát. Někdy si odpoledne nebo večer vyjdou všichni chlapci ven se svými houslemi. Dívky rozdělají oheň, sedí se okolo. Chlapci hrají a dívky zpívají, pak tancují. Kolikrát jsem se takto díval na ty mladé lidi, jak byli veselí – proč by nebyli? Staří měli také radost ze svých dětí.

Když vychodí školu, jdou pracovat mezi vesničany, nikdo z nich nezůstává doma. Jednou hráli i divadlo a dokonce, to bylo před dvěma lety, si udělali Romové své vlastní romské hody. Sám jsem se divil, že přišlo tolik Neromů, až ani nebylo kam se hnout. Bylo to velmi pěkné. Nejdříve jeli bosí mladíci na koni, za nimi pak mladé dívky, také na koni. Pak šli staří Romové se svými ženami a byli ustrojeni tak, jak se choďovalo dříve. Když pak šli do hospody, tancovali tam svůj tanec: čardáš. Neromům se to velmi líbilo. Vydělali si tím hodně krejcarů a co jim zbylo, dali na měšťanku v Oslavanech.

Tento rok chtějí uspořádat, jak jsem zaslechl, velký cikánský ples. I na tom je vidět, jak si už polepšili.

Měli jsme svého nejstaršího Roma. Byl to potomek onoho prvního Roma, který se jmenoval Šarközy. Ten muž toho viděl mnoho a mnoho. Bylo mu šedesát let, když mu zemřela jeho žena. Sám si pral, vařil si a sám si uklízel ve svém voze. Byl velký, silný a ani nevypadal jako Rom. Vydělával hodně krejcarů – byl to vyučený kovář.

Městská škola Oslavany – slavnostně otevřená 1928 | Foto: O. Knoll, ze sbírek Rosicko-Oslavanského spolku

Když jsem přišel do jeho vozu, vždy jsem pozoroval, jak pracoval. K práci si zpíval. Dával jsem mu krejčárek a někdy jsem mu i jídlo přinesl. Byl velmi rád, když jsem se za ním zastavil. Vyprávěl mi pohádky. Vyprávěl o tom, jak Romové choďovali krást koně. On sám

i Romské *nangos* „nazi“ se zdá z kontextu nepravděpodobné, blízký výraz *pernangos* „naboso“ se zdá adekvátnější, jedná se ale pouze o odhad, stejně tak by šlo domýšlet, že mladíci jeli například na koni bez sedla, tedy v tomto smyslu „naostro“. Původní anglický překlad se tomuto detailu vyhýbá.

in the British Museum collection. It is a nude study of the bust and arms, of which a fine soft-ground and aquatint plate was made by Thomas Landseer.¹ In delicacy of form and articulation it represents the highest level of Haydon's draughtsmanship, and causes us to regret that no similar study of the head remains.

Perhaps, however, we may recognize in a portrait study illustrated in volume 2 of the *Correspondence and Table-Talk* the features of Patience Smith, as we know them from the picture of Christ's Entry. This plate (see the Frontispiece² to this number) reproduces what was evidently a pen-and-ink sketch, dated July 29, 1813, and inscribed with notes in Italian, which appear to read as follows:—

‘Dolcezza Patetica con mestitizia (sic) mista—Su le labbra un sospir, su gli occhi un pianto.’

(Pathetic sweetness mixed with melancholy—On her lips a sigh, in her eyes a tear.)

and it is signed with the initials ‘B. R. H.’ It is a charming study, simply and surely put down, and the completeness of effect in composition, and especially in lighting, suggests that it was intended as a plan for a painted portrait.

Among the nude studies in the albums of Haydon drawings belonging to the British Museum Print Room are many which must represent Patience Smith, in her two principal rôles, as Jairus's daughter and the young mother in ‘The Judgment of Solomon.’ When the now rediscovered original manuscript volumes of the Journals are eventually made available to the public, it is also to be hoped that further references to her may appear.

II.—ON THE GYPSIES OF OSLAVANY: A RECORD OF HIS OWN PEOPLE

By ANTONÍN DANIEL

Edited, with Annotations, by STUART E. MANN

THE following account was written by Antonín Daniel, a Gypsy youth of Oslavany, South Moravia. He was then a pupil of the Ivančice Secondary School, and his age at the time, before the present writer knew him, was about 17. He later became a collaborator in the writer's translation of the *Acts of the Apostles*, a work which he deserted in the middle for lack of patience.³ The translation was based on Daniel's vocabulary, but for Czech, Hungarian and other loanwords Romani substitutes were found, in order to make the work readable to a wider circle of Gypsies. The translation was finished by Růžicka and his wife, of Brno, who said the ‘and’ for Daniel's

¹ Reproduced in *The Art Quarterly*, 1942, p. 326.

² Photo by J. O. Brown, Liverpool.

³ See *JGLS*, (3) xx. 91-2.

djejinelas. Jon šaj vakerenas kečivár džalas o rat ada romengro, kečivár éhas savore jeketane he radinenas pes karde te džal te čórel.

2. *Éhi adaj jek šel he jepaš manuš so nadžánen inke ada dives har o svetos vypádynel—éhi ada manuš adese so éhi džide dives divesestar—pal nicoste pes nastarynen he éhi paš'odova spokojena—he št'astná. Bár éhi džide andro gav kaj šaj penas éhi o gadže dōst xytrá, jon éhi kana pe lende dykas džide bud—bud pal'o gádže. Šaj jon vašodova? Ko éhi vno hoj jepaš šel procenta nadžánen te ginel he te činel? Pre akada otázka na del odpovjed'a adadiveseskre svetos. . . .*

3. *Soske o gádže pe lende avka pujes dkenas? So pak jon nahas manuš har jon? Šaj amenge dahas bud he bud otázky soske jon éhi avka pále pal'o gádže. Vrátnas amen feder ale duje šel beřendar pále he dikas so pes akostar lenca djejinelas. Éhi amenge známo hoj avle andrale Předno India. Akostar pes bud stihinenas ko západos. Najbuter andre Maďarska. Inke adadives odoj šaj aven bud roma, ale odoj éhi džide skoro divokones. K'amende avle tahat odotar he najbuter pes ikerde pre Slovenska he čím dál buter ko zapados éhi čuleder he čuleder. Amen džánas hoj Košicu éhi adeci, hoj vaš lenge mosi kerde mek lengri škola. Zkrátka éhi roztrúšená pal savori republika.*

the valley) could speak they would be able to say what happened there. They could say how many times the blood of those Gypsies was shed, how many times they were at peace [lit. 'all together'], and delighted in going thence to steal.

2. Here are a hundred and fifty people who do not know even to-day how the world looks; these are people who live from day to day; they do not bother about anything, yet for all this they are content and happy. Though they live in a village where you might say the gentiles are pretty clever, they are very much behind the gentiles when you look at them. Can they help it? Whose fault is it that fifty per cent. of them cannot read or write? The modern world gives no answer to that question. . . .

3. Why do the gentiles regard them so evilly? Are they not people like themselves? We could ask ourselves many and many a question as to why they are so much behind the gentiles. Rather let us turn back two hundred years and see what has happened to them since then. We know they came from Hither India. Many travelled thence towards the West, most of them to Hungary. Many Gypsies may be there even to-day, but they live like wild people there. Maybe they came wandering from thence to us, but most of them stayed in Slovakia and grew fewer and fewer towards the West. We know that there are so many in Košice that they even had to make schools for them. In short they are scattered all over the Republic.

Jov narádo peske leperlas pr'odova, har has leske sigeder. Jekhvár mek rovelas, har mange vakerelas, kana pes o Rom márenas vaš o čaja. Vakerlas mange, har jon éhas džide tel' o celti. Mek andro jiv kerenas téle o celti; kerenas jag. Ráti džanas te čórel, ale trín džene dicki ikerenas e jag až andro d'ives.

Les na has o balobno palcos pro vas. Kana pes marenas akostar, marenas pes o sastrune kolenca, he andre jekh máriben činde leskro palcos avri. Adaďives éhi leske štarval bíš he ochto beř, he inke éhi sasto. Phírel andro gáva, mangel peske, he o gádže les rádo den. Éhi odova phuj, hoj but pijel. Jov éhi amaro paňalo; les mosi savore poslúchinen. Kana džas ke leste andre leskro verda, éhi odoj vivješená o fotografiji savore Romendar. Jekhvár kamavas, hoj te mange odova del, ale jov na kamel pal odova aňi te šunel. Až pale merela, dela odova mange. Pales éhi odoj savore vjeci, havenca phírenas te čórel.

Ke leste pes phíren te raďinel savore manuša. Oda vjeci, so éhi ke leste, ta kamel, až merela, hoj te leha džan andre phuv. Dikhas les savore rádo.

So sam adaďives o Roma, éhi džido sako har kamel korkoro. Éhi adaj, har phendom, jekh šel he jepaš Rom. Phenav, hoj jepaš éhi džide e keribnašágoha e košenca. Čávo, kana džal avri e škola, mosi kerel khére o koši, leskri daj vaj mami len džal te bikenel. Avka peske keren avri o lóve. Varehava phíren e grastenca, ale hoj o kšeftos avka na džal, mosi keren taki, so pes del. Aver zasi phíren te kerel andro gav celo beř, ta hoj éhi savoren o búťa. A šov džene phíren e svetoha te gajginel he n'aven khére až jepaše beřeske.

Závid'inen jekh ávreske. Kana éhi varekas buter, ávreske éhi líto, he éhi, hoj pes vaš odova taki máren. Ale pre áver d'ives éhi zasi jekhetáne. Avka odova džal porád. Aver manuša, so phíren e svetoha, na troman odoj te ačel proto, hoj amáre na kamen lenca aňi te vakerel – adesi éhi maškar lende závišta...

Tahat savorengri Romengri najprvneder phuv éhas e Předno India, kaj inke adaďives éhi lengre přibuzná, „Dardové a Kafirňi.“ Lengro vakerišágos éhi indicko, kaj éhi varehava lava řecká, rumunská he slovanská. So phíren e svetoha, odolenge scházinel načisto o kamlišágos vaš e búti he povinosta he o džidišágos počtivo he usazeno.

Najbuter éhi o kovára, pales o kotlára, kejkliára, muzikanta, medvjedára he so handlinen e grastenca. Paťan e čárengi, he lengre manušna keren avri o karti he hádinen. Pro svetos éhi savore dúj milióna, he lendar jepaš éhi džide andro víchodos. Andre Evropa najbuter éhi andre Rumunská h'andre Maďarská. But Roma peske sikhaven pro droma peskre cinkí, havonenca peske chalon. Éhi kerde andro báre grupi, he éhi len lengro raj. Éhi báre muzikanta; rádo gilaven o đivoká mek smutná gilóra (mollové písňe), he hrajinen paš odova pro cimbálos he pro husli.

Maškar amende amenge phenas „Rom“. K'amende éhi najbuter pre Slovenska he pre Podkarpatsko Rusa, kaj éhi mek savore gáva. Andre savori republika pes kerde andro beř jekh tisícós eňa šel bíš he jekh, ochto tisícá štar šel duvárbiš he šov.

Las³ amenge jekha roďina: o dad, e daj h'o čávore. O dad na kerel vaš lenge

jich ukradl takových deset. Jeho žena byla krásná, vlasy měla až na zem, velké černé oči. Měli osm dětí. Synové padli v ohni války, dcery jsou ještě na světě.

Nerad si připomínal dřívější časy. Jednou i plakal, když mi vyprávěl, jak se Romové prali o dívky. Vyprávěl mi, jak žili pod stany. Stavěli stany, i když byl sníh; dělali oheň. V noci šli krást, ale tři lidé vždy udržovali oheň až do svítání.

Chyběl mu palec na levé ruce. V tehdejších bitkách na sebe brávali železné tyče a v jedné takové bitce mu usekli palec. Dnes mu je osmdesát osm let a je stále zdravý. Chodí po vesnicích po žebrotě a gádžové mu vždy rádi něco dají. Je špatné, že hodně pije. Je to náš *paňalo*, vůdce, všichni ho musejí poslouchat. Když k němu zajdeš do vozu, má tam vyvěšenou fotografii všech Romů. Jednou jsem chtěl, aby mi ji dal, ale on o tom nechce ani slyšet. Až poté, co umře, dá mi ji. Jsou u něj také všechny věci, s nimiž chodívali krást.

Všichni si k němu chodí pro radu. Přeje si, aby všechny ty věci, které ve voze schraňuje, šly jednou do hrobu spolu s ním. Všichni ho máme rádi.

Místní Romové dnes mohou žít každý podle svého. Jak jsem již zmínil, žije nás zde sto padesát. Odhaduji, že polovina z Romů se živí výrobou košů. Chlapec jen co přijde ze školy, musí doma vyrábět koše, jeho maminka nebo babička je pak jdou prodat. Tímto způsobem si vydělávají. Někteří pracují s koňmi, ale jelikož obchody nejdou, nezbyvá jim než dělat, co se zrovna dá. Jiní zase chodí celý rok pracovat do vesnice, všichni tedy mají práci. Šest dalších chodí po světě hrát na housle a přijdou domů až po půl roce.

Jeden druhému závidí. Když má někdo více, jiného to mrzí a dojde někdy i na to, že se kvůli tomu poperou. Ale na další den jsou zase udobřeni. Tak to chodí pořád dokola. Jiní lidé, co chodí světem, se neodvážejí tam zůstat, protože s nimi naši nechtějí ani mluvit – taková je mezi nimi závist...

Původní zemí všech Romů byla patrně Přední Indie, kde ještě dnes najdeme jejich příbuzné, „Dardy a Kafirny“. Mluva Romů je indická, nalezneme v ní ale i některá slova řecká, rumunská a slovanská. Od dob, co se toulají po světě, schází jim dočista láska k práci, smysl pro povinnost a poctivé živobytí na jediném místě.

Nejvíce je mezi nimi kovářů, dále pak kotlářů, kejklířů, muzikantů, medvěďářů a koňských handlířů. Věří na čáry a jejich ženy vykládají z karet a věští. Na světě jsou jich celkem dva miliony, z toho polovina žije na východě. V Evropě jich žije nejvíce v Rumunsku a v Maďarsku. Mnoho Romů po cestách zanechává své značky, jimiž se navzájem dorozumívají. Jsou rozděleni do velkých skupin a mají svého vůdce. Jsou to výborní muzikanti; rádi zpívají divoké, ale smutné (mollové) písně, a doprovázejí se na cimbál a na housle.

Mezi sebou si říkáme „Rom“. Nejvíce Romů u nás žije na Slovensku a na Podkarpatské Rusi, kde ještě nalezneme celé (romské) vesnice. V roce 1921 činil počet Romů v celé republice 8 446 osob.

Oslavanští Romové | Foto z filmu Čarovné oči (1922)

ňic. Najbareder bůti éhi a da.⁴ Jov vaš peskre churde čávore kerla savoro. Lakri láska k'ó čávore pes kerel mek andro gilóra. E romengri daj šaj načisto kerel avri a da⁵ e gádžendar... Akakanak éhi džide savore har gádže, he nazvinla odova but, hoj avna pr'odova buter har o gádže.

Amáre Rom nane adesse, har peske o gádže mislinen. Éhi čáčo, hoj narádo keren, he láčo kamen, hoj pes lenge te veďinel. Amen rozeznávinas

trín grupi andr'akada manušen. Jekh éhi o handlira: akada manuša éhi but chitrá odoleske, hoj pes ikeren porád maškar o gádže. Éhi len náklonošťa ko podvodi; porád éhi bešte, ale ňic peske odolesťar na keren. Rádo keren kšefti, h'e grastenge chalon. So peske keren avri, ada grajcara savore promárňinen. Náne len ňikdá ňišt. Kana odova las dohromadi, éhi ada životos vaš lenge but láčo.

Aver éhi adesse, so gajginen. Akada Roma patrinen maškar o láče manuša. Jon žijinen e životoha žebráckoneha; so peske keren avri, odova peske špórinen. Už korkoro ada gajgišágos pe lende kerel. Náne žádno manuš, hoj te avka te gajginlas, har akada Rom e citoha. Jov dovedinel avka te kerel, hoj ada gajgi mek roven, hasan avka buter. Ke lende éhi lengro citos preko góďi. Regirinen pes e hlasoha e citoskreha. Narád vikonávinel peskri povinost'a he peskri bůti.

Pales éhi o najtiknóreder. Najbuter čóren. Ke lende patrinen o svjetská Rom. Jon pes túlinen e svetoha. ňikaj našči ačen buter har jekh d'ives. ňikdá pes na moren, h'odoleske éhi porád špinava. Jekh na dikhel rádo ávres, závidinel leske, he každo momentos pes máren. Činen peske šefi, he pr'áver d'ives éhi zasi ke peste (jekhetáne). Éhi odová zvláštno, hoj jon éhi but pobožná, he taki but čóren. Mre Devles peske přestavinen har varehavones chitrones manušen. Andre khangeri na phíren; jekhvár bešeske džan he modlinen pes sako k'odova svato, har korkoro bučoľ. E rašas peske přestavinen har varehavones prostředňikos maškar amende he Mre Devleste. Maškar peste pes sako rodina trachtinel. Každó, havo tável ladžeter cháben, bičavel savora přízňake [?]⁶. Jon náne vjerná, éhi chvilková he falešná; rádo pes mstínen, náne spolehlivá he but chitrá korkore vaš peske. Éhi náruživá vaš e muzika.

3 Opravujeme dle smyslu z původního *Sas* „byla“ na *Las* „vezměme (si)“. Tomuto lépe odpovídá i následná formulace věty. Pokud byl text originálu psán rukou, lze podotknout, že velké psací <S> a <L> jsou si velmi podobné a k záměně mohlo dojít jednoduše.

4 Původní *éhi ada* „je tento“ opravujeme dle smyslu celého odstavce na *éhi a da* „náleží matce“.

5 Opět oprava *ada* > *a da*.

6 Znak pro nejasné místo užít v původní edici.

Romská kolonie v Oslavanech | Foto z filmu Čarovné oči (1922)

Vezměme si typickou rodinu: otec, matka a děti. Otec pro rodinu nic nedělá. Největší díl práce obstará matka. Pro své malé děti udělá vše. Její láska k dětem se projevuje i v písničkách. Romská maminka se zcela jistě vyrovná mamince neromské... Dnes žijí už všichni jako Neromové a nebude trvat dlouho a budou na tom i lépe než oni.

----ii

Naši Romové nejsou takoví, jak si gádžové myslí. Je pravda, že neradi pracují a přesto chtějí, aby se jim dobře vedlo. Rozeznáváme tři skupiny těchto lidí. První jsou handlíři: Tito lidé jsou velmi chytří, protože se pohybovali pořád mezi gádži. Mají sklony k podvodům; pořád jen posedávají,ⁱⁱⁱ ale nic si z toho nedělají. Rádi domlouvají obchody a vyznají se v koních. Kolik krejcarů si vydělají, tolik jich rovnou promarní. Nemají u sebe nikdy nic. Kdybychom to (ale) shrnuli, vede se jim velmi dobře.

Další jsou ti, co hrají na housle. Tito Romové patří mezi dobré lidi. Žijí žebráckým životem; co si vydělají, to si šetří. Užívá je samotné hraní. Nenajdeme člověka, aby zahrál na housle s takovým citem jako Rom. Umí zahrát tak, že se housle v jediném okamžiku smějí a pláčou. Jejich cit je pro ně více než rozum. Řídí se citem. Neradi vykonávají svou povinnost a neradi pracují.

Nakonec následují ti nejnižší. Nejvíce kradou. K nim patří svěštěí Romové. Toulají se světem. Nikde nemohou pobýt více než jeden den. Nikdy se nemýjí, a proto jsou pořád špinaví. Jeden nemá v lásce druhého, závidí si a každou chvíli se perou. Ustanoví své vedoucí^{iv} a na druhý den jsou zase kamarádi. Je zvláštní, že jsou velmi pobožní, ale také hodně kradou. Pánaboha si představují jako nějakého moudrého člověka. Do kostela nechodí, pouze jednou ročně zajdou a pomodlí se každý k tomu svatému, podle kterého se sami jmenují. Kněze si představují jako nějakého prostředníka mezi námi a Pánembohem. Jednotlivé rodiny mezi sebou soupeří. Kdo uvaří trochu lepší jídlo, posílá ho celé své přízni. Nejsou věrní, jsou chvilkoví a falešní; rádi se mstí, nejsou spolehliví a chytří jsou, pouze pokud z toho sami něco mohou mít. Jsou naruživí pro hudbu.

ii V anglickém překladu je zde umístěn údaj o dataci rukopisu „Sepsáno 4. 12. 1933“, tedy o pět dní dříve než k čemu odkazuje Danielova datace na začátku textu. Lze se domnívat, že navazující text tvoří pozdější Danielův dodatek či rozvedení původního spisu.

iii Anglický překlad originálu mluví o uselém způsobu života, což vzhledem k pokračování věty nezní logicky.

iv Zde se nechávám vést anglickým překladem.

Muzika éhi ke lende but andre prajsa. Jon kana hrajinen, soske hrajinen avka šukáres? Každo románo gajgistas kerđas preko peskra piráňaha varehavo zlos. Jov has leske nevjerova, he kana jov éhas andre late but zamilováno, jov but trpinlas, he akada trpišágos kamel jov te lidžal andre peskre gajgi. Rádo peske bešel korkoro andre samota, kana jon keren andre vešeste e jag. Vzpomínel pre peskri prvno piráňi, he začíňinel te bašavel. Prožívinel bare choľa andre peste. Najfeder dikhen rádo peskri jag andro veš. Bešen pašal late; gilaven peske, hrajinen he khelen pašal akada jagóri. Už mek o tikne čávore kamen te khelel.

Kana éhi časke dešuochto beř h'a čake dešušov, šaj ačen jekhetáne. Ňiko sigeder na tromal odolestar te džánen, har lengre dada he o daja. Angal o bijav pes kerel o parpalipen. Kana pes už len, éhi peske vjerná až meren. Náne ke lende adeci rozvodi har ke tumende. O phure len den savoro, so has len, he akavka éhi pales savore jekhetáne.

Hudba je u nich velmi ceněná. Čím to, že když hrají, hrají tak pěkně? Každý romský houslista si prošel se svou milou něčím špatným. Byla mu nevěrná, když do ní byl velmi zamilovaný, velmi trpěl a to utrpení chce přenést do svých houslí. Rád si posedí o samotě, když ostatní dělají v lese oheň. Vzpomíná na svou první milou a začíná hrát. Prožívá v sobě velký žal. Nejraději mají svůj oheň v lese. Sedí okolo něj, zpívají si, hrají a tancují kolem toho ohníčku. Už i malé děti rády tancují.

Když je chlapci osmnáct let a dívky šestnáct, mohou bydlet dohromady. Nikdo by se o tom neměl dozvědět dříve, než jejich rodiče. Před svatbou se udělá smlouva. Když už se vezmou, jsou si věrní až do smrti. Není u nich tolik rozvodů jako u vás. Staří jim dají vše, co měli, a tak jsou zase všichni spolu.